

De PEEL moet NATTER

Hoog en toch nat

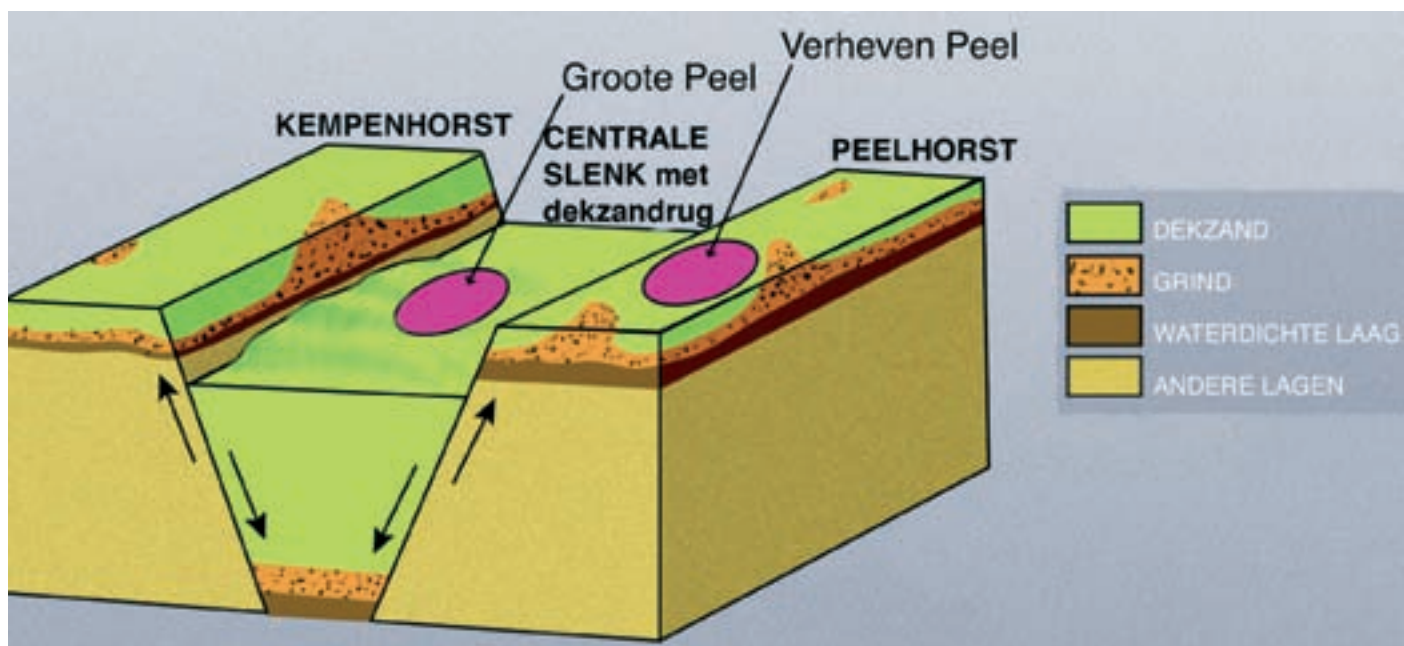
1

In het midden van de 19^e eeuw was de Peel nog een onafzienbaar hoogveenmoeras. Daarvan zijn nu nog een tiental afgetakelde restanten over. De twee grootste zijn de Grootte Peel (tussen Asten, Nederweert en Meijel) en de Verheven Peel (bij Helenaveen en Griendtsveen). De Grootte Peel (met de status van Nationaal Park) heeft een oppervlakte van ongeveer 1500 ha. In de Verheven Peel, met als belangrijkste deelgebieden de Deurnese- en Mariapeel, ligt nog ongeveer 3000 hectare peelrestant. Dit artikel behandelt het ontstaan van die twee grote Peelgebieden en de plannen die er zijn om de natuurwaarden nieuwe ontwikkelingskansen te geven.

1 Hoog en nat, een schijnbare tegenstrijdigheid.

Voor het ontstaan van veen is een moerassige situatie nodig. In het algemeen zijn daarvoor laaggelegen komvormige gebieden met ondoorlatende lagen in de ondergrond het meest geschikt. Zo ontstond bijvoorbeeld het Oostermoer op de grens van Groningen en Drenthe. In de Peel doet zich echter de schijnbare tegenstrijdigheid voor dat de hoogveengebieden hoger liggen dan hun omgeving (fig. 1). De belangrijkste oorzaak voor de hoogteverschillen in het Peelgebied is het optreden van verschuivingen langs breuken in de ondergrond. Hierdoor ontstaan hoger gelegen horsten (Peelhorst) en lager gelegen slenken (Centrale Slenk). De verschuivingen waren gigantisch: zo liggen de 280 miljoen jaar oude steenkoollagen onder Liessel 1200 meter lager als bij het Kanaal van Deurne, enkele honderden meters verderop. Aan de oppervlakte bedraagt het hoogteverschil echter slechts enkele meters omdat de wegzakkende slenk voortdurend werd opgevuld met dikke jongere lagen van vooral dekzand. Uit de figuur blijkt dat de Grootte Peel in de slenk ligt en de Verheven Peel op de horst. Ze hebben dus een heel andere ontstaansgeschiedenis.

Fig. 1

De PEEL moet NATTER

2

2 Het ontstaan van de Grootte Peel: depressies op dekzandrug.

De Grootte Peel is ontstaan op een dekzandrug in de Centrale Slenk. Deze rug loopt globaal van Weert naar Meijel. Dekzand is in het laatste deel van het Pleistoceen (IJstijd) ontstaan. Noordenwinden uit de koude, droge gebieden ten zuiden van het landijs (dat tot Zuid-Scandinavië reikte) verplaatsten zand naar het zuiden. Waar verder zuidwaarts enige vegetatie aanwezig was, werd dat zand als een golvende deken afgezet en is daarom dekzand genoemd. Er zijn drie redenen waarom op deze dekzandrug het hoogveengebied de Grootte Peel ontstond:

- 1- De dekzandrug vormt een waterscheiding. Waterscheidingen zijn, vooral als ze tamelijk vlak zijn, meestal vrij natte gebieden, omdat het water als het ware "aarzelt" welke richting het zal kiezen. Beken hebben hier hun brongebied en stromen vervolgens twee tegengestelde richtingen uit: Aa en Eeuwselsche Loop stromen noordwestwaarts; Roggelse Beek en Leveroijse Beek zuidoostwaarts. Deze beken zijn ontstaan als smeltwaterbeken tijdens de laatste ijstijd. De bodem was toen tot op grote diepte keihard bevroren. De smeltwaterstromen vormden zeer brede stromen en sletten ondiepe en brede dalen uit.
- 2- De beken die op deze hoogte ontstonden voerden nog weinig water, stroomden langzaam en hadden niet zo veel kracht. Ze stoven gemakkelijk dicht met stuifzand dat door de westenwind verplaatst werd. Dit gebeurde vooral aan de randen van de dekzandrug; waar het zand tegen de verhoging of in de luwte bleef liggen. Hun afgetopte bovenlopen vormden op de dekzandrug een groot aantal brede en ondiepe depressies (laagten). Onderzoek heeft uitgewezen dat de veenvorming begon in het afgedamde dooiwaterdal waar nu de grote plas 'Aan 't Elfde' ligt.
- 3- Door dunne lemige lagen in de depressies kon het water niet naar beneden wegzakken. Dit werd nog versterkt door de vorming van gyttja (bodemslijk of bodemveen) op de bodem van de depressies. In de rest van de Centrale Slenk liggen de voor water ondoorlatende lagen op honderden meters diepte.

Veenmos

3 Het ontstaan van de Verheven Peel: een ingegraven badkuip.

Ook bij de Verheven Peel waren de omstandigheden ideaal voor de vorming van hoogveen.

De ondergrond en het reliëf bezitten hier namelijk een drietal zeer speciale eigenschappen:

- 1- Op de hele Peelhorst ligt een waterdichte laag op 0-20 meter onder het maaiveld. Het water kan dus niet in de diepere ondergrond wegzakken.
- 2- Door de horst- en slenkvorming ontstaat bij de Peelrandbreuk een vrijwel ondoorlatende laag, omdat leemlagen worden uitgesmeerd langs de breuk, of omdat verticale roestbanken ontstaan als ijzerhoudend water in contact komt met zuurstof uit de lucht. Ook kunnen lagen met verschillende doorlaatbaarheid tegenover elkaar komen te liggen (fig. 2). Deze ondoorlatende laag werkt als een ondergrondse damwand: achter die damwand ontstaat op de horst een ondergronds stuwmeer. In de aangrenzende slenk vindt een plotselinge daling van het grondwaterpeil plaats (een zgn. grond-

De PEEL moet NATTER

3

waterval). Hier is het erg droog. De aangrenzende zeer natte, hoger gelegen stukken op de horst worden wijstgronden genoemd. Het natte-weidegebied het Molentje (Meijel-Neerkant) is een fraai voorbeeld van een wijst (fig. 3). Een ander gevolg van de horst- en slenkvorming was dat de Maas, die aanvankelijk op de Peelhorst lag, sneller ging stromen en daardoor een breed dal met een steile rand ging uitschuren. Deze steile rand noemen we een terrasrand. In Neerkant (Molentje) en Liessel (Snoertsebaan) zijn deze terrasranden nog zichtbaar. Ze hielden als een soort stootbuffer de uitbreiding van het hoogveen naar het westen tegen.

- 3- Binnen het gebied liggen op de hoogste delen twee belangrijke waterscheidingen, die ongeveer loodrecht op elkaar staan. Over de hoogste delen van de Peelhorst loopt van Marisberg (Helden) tot Paardekop (Ijsselsteyn) een noord-zuid lopende waterscheiding. Net als in de Grote Peel ontstonden hier tijdens de laatste ijstijd brede, ondiepe smeltwaterbeken. Aan de Brabantse kant stromen die beken naar het noordwesten (Soeloop, Vlier, Astensche Aa); aan de Limburgse kant naar het noordoosten (Kabroekse Beek, Molenbeek). Vrijwel loodrecht op deze noord-zuid lopende waterscheiding ligt in het zuiden een oost-west gerichte waterscheiding (van Meijel naar Grashoek). Deze vormt de voortzetting van de dekzandrug door de Centrale Slenk waarop de Grote Peel ligt. Door de overheersende zuidwestenwind raakten de beekjes die van de Peelhorst afkwamen geblokkeerd. Dat gebeurde vooral aan de Brabantse zijde, waar die beekjes loodrecht op de wind stonden. Zo werd bijv. de vroegere, zeer brede bovenloop van de Vlier door het stuifzand helemaal afgedamd. Er bleef een brede laagte over, de Kom van Griendtsveen. In deze afvoerloze laagte is zo'n twaalfduizend jaar geleden de vorming van de Verheven Peel begonnen.

Samengevat kun je zeggen dat de situatie bij de Verheven Peel te vergelijken is met een ingegraven badkuip.

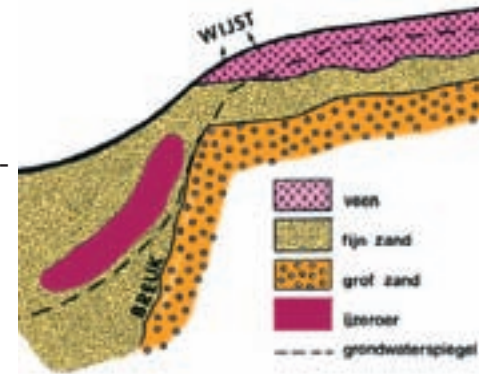

Fig. 3

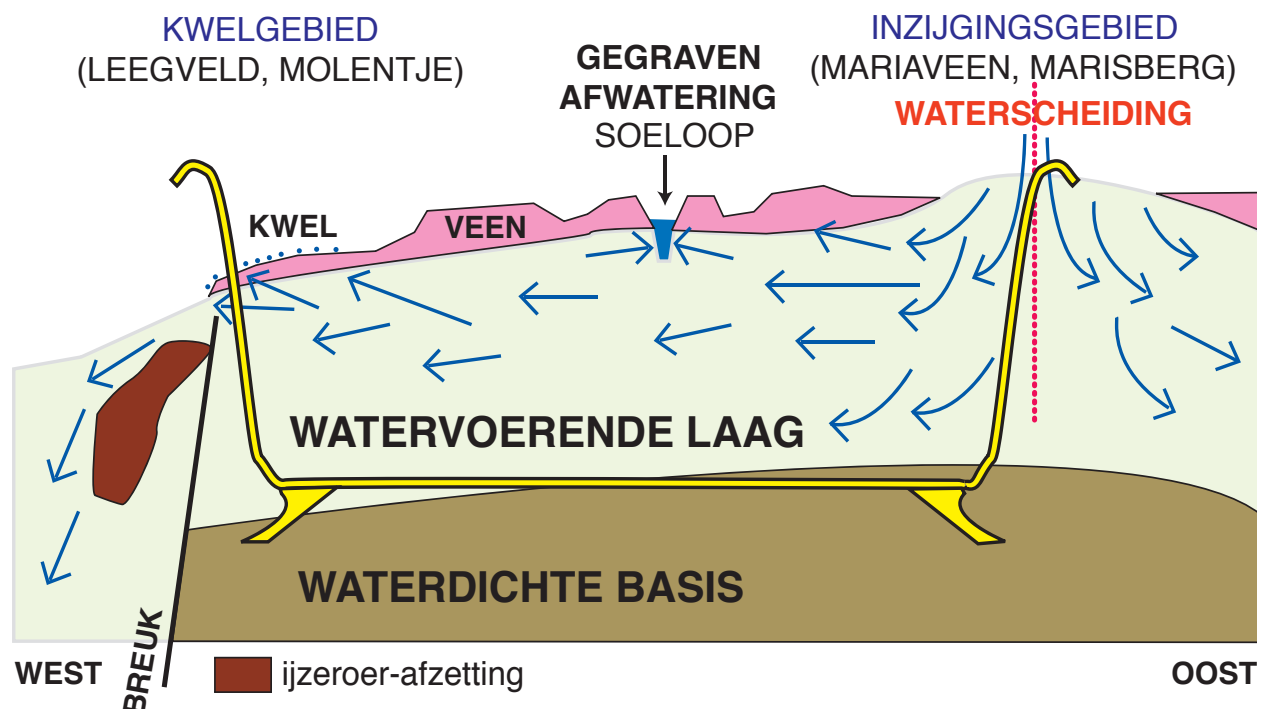

Fig. 2

De PEEL moet NATTER

4 Nieuwe kansen voor de Peelnatuur:

4

Ideale kansen bij de Verheven Peel

Hierboven is beschreven dat in het Verheven Peelgebied een soort ondergrondse badkuip aanwezig is, waaruit het water alleen maar over de rand kan wegstromen. Alleen aan de noordkant ontbreekt een badkuipwand. Hoe deze badkuip het gedrag van het grondwater beïnvloedt, is te zien in fig. 4. In de hogere waterscheidingsgebieden (o.a. Marisberg) zakt bijna al het regenwater direct de grond in. Het grondwater zit hier hoger dan in het omliggende gebied. Je kunt het vergelijken met een soort watertoren. Vanuit dit inzigtgebied stroomt het water ondergronds weg en komt in de lagere delen plaatselijk als kwel aan de oppervlakte (bijv. Molentje). Bij de damwand wordt het water gedwongen om omhoog te stromen en over de Peelrandbreuk heen het gebied te verlaten.

Tussen de hoogste en laagste gebieden in zorgen de grondwaterstromen voor een flinke tegendruk in de ondergrond. Hierdoor wordt het wegzakken van voedselarm regenwater bemoeilijkt. De tussenliggende flanken zijn daarom ideaal voor het opnieuw ontwikkelen van hoogveen (hoogveenregeneratie). Hoogveen is namelijk aangewezen op voedselarm regenwater en een stabiele hoge waterstand.

De aanwezigheid van de badkuip met zijn inzigt- en kwelsystemen verschaft ideale mogelijkheden voor herstel en ontwikkeling van de natuurwaarden. Daarvoor is maar een zeer beperkte oppervlakte nodig. Bovendien is de waterhuishouding perfect af te grenzen van de omringende landbouwgronden.

Fig. 4

Met deze gunstige omstandigheden als basis heeft Werkgroep Behoud de Peel het Verheven Peelplan ontwikkeld (kaart op pag. 5). De Verheven Peel heeft heel logische grenzen: deze volgen globaal de Peelrandbreuk en de waterscheidingen (waarbij de waterscheiding zelf binnen de grens dient te liggen). Alleen in het noorden is de grens wat ruimer, omdat daar een gat in de badkuip zit. Binnen de begrenzing is een onderverdeling gemaakt in deelgebieden: inzigtgebieden, wildernisgebied, flanken en attentiezones. Deze worden nu achtereenvolgens besproken.

De inzigtgebieden

Deze gebieden (De Marisberg en zuidelijk deel van de Mariapeel) zijn door hun watertorenfunctie van wezenlijke betekenis voor de visie: zij leveren het water voor de overige deelgebieden. De watertorenfunctie kan versterkt worden door in de afwaterende sloten het peil te verhogen en de afvoer te verminderen. Bovendien moet de verdamping zoveel mogelijk worden beperkt. Ideaal zou zijn om de aanwezige naaldbossen en landbouwgronden om te zetten in een halfnatuurlijk open heischraal savannegebied met jaarrondbegrazing van graasdieren.

Het Wildernisgebied

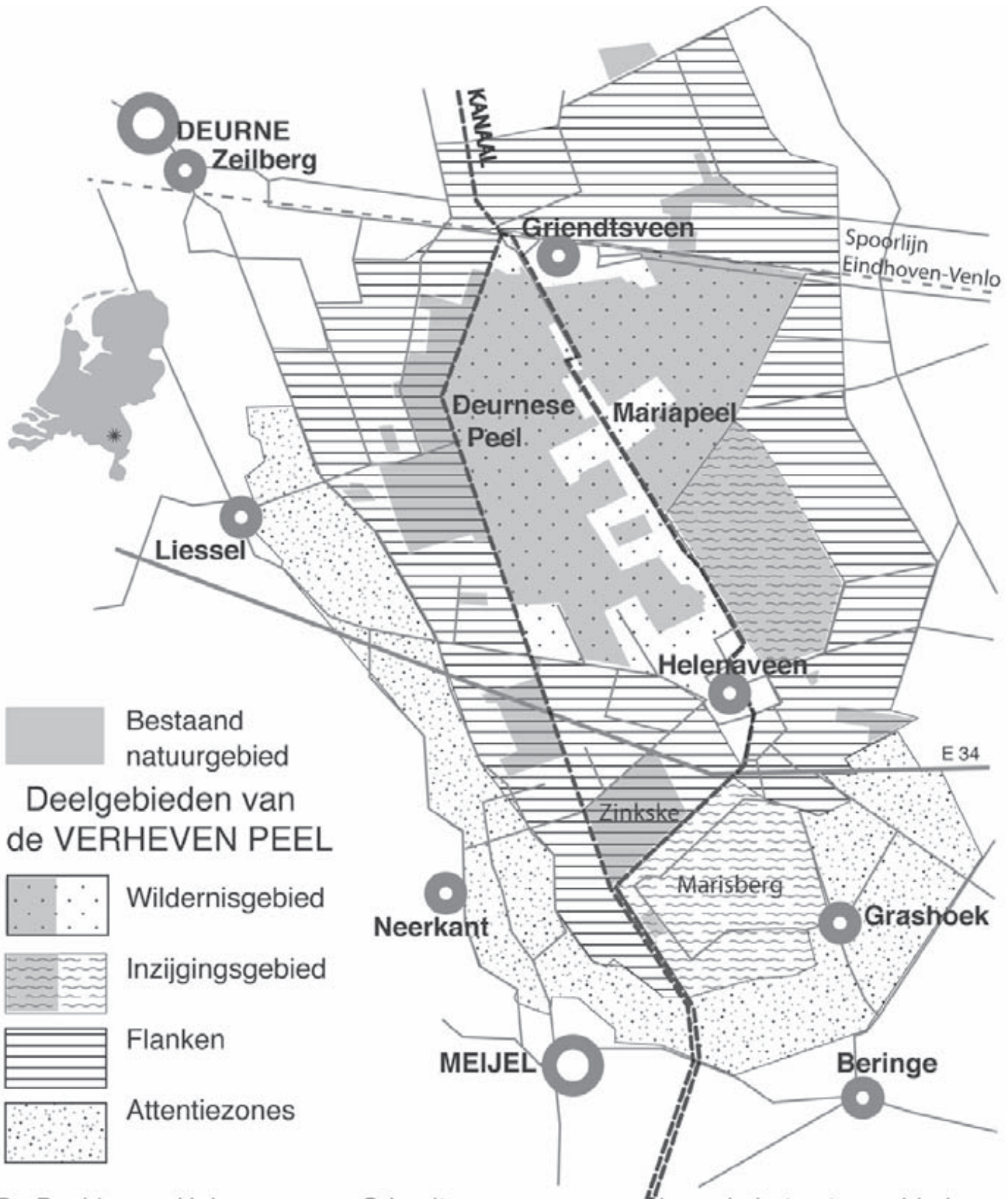
In het hart van de Verheven Peel kan een landschap ontstaan waar de natuur ongestoord zijn gang kan gaan. Het wordt aan zichzelf overgelaten. Het beheer zal dus bestaan uit nietsdoen! Wezenlijk is

De PEEL moet NATTER

5

Werkgroep Behoud de Peel

De Peeldorpen Helenaveen en Griendtsveen vormen enclaves in het natuurgebied van de Verheven Peel. De afwatering kan zo geregeld worden dat de waterhuishouding in de dorpen en in het reservaat elkaar niet beïnvloeden.

De verkeersweg tussen beide dorpen, die de wildernis doorsnijdt, vervalt op termijn.

Fig. 5

De PEEL moet NATTER

6

dat we accepteren wat de natuur doet ontstaan, maar zeker is dat er een sterke variatie zal komen: nat berken-broekbos, moerassen en plassen. Maar zeker ook boomloze voedselarme venen (hoogveen-regeneratie). Zo'n wildernisgebied ontbreekt nog in de Peel en is nodig om zoveel mogelijk variatie te bieden in natuurwaarden en natuurbeleving. Het roept gevoelens op van eenzaamheid, stilte, ongereptheid, uitgestrektheid en tijdloosheid. Een uniek perspectief in het overbevolkte Nederland! Om Deurnese Peel en Mariapeel aan elkaar te laten groeien zullen landbouwgronden, huizen en het noordelijk deel van de weg Helenaveen-Griendtsveen moeten worden aangekocht. Daarna kan de waterstand in sloten en ontwaterende beken worden verhoogd. Doel daarvan is vooral de inzijging van regenwater te beperken en zo de kans op herstel en ontwikkeling van hoogveen-vegetaties te vergroten.

Flanken en attentiezones

De flanken hebben een belangrijke taak in de waterhuishouding van de Verheven Peel. Als hier de waterstand wordt verhoogd zal de tegendruk op het wildernis-gebied toenemen. Deels bestaan de flanken uit kleinere Peelrestanten (Zinkske, Grauwveen, Heitakse Peel) en verder vooral uit kwelgebieden met grasland. Deze kunnen beheerd worden als vochtige soortenrijke blauwgraslanden, die ook geschikt zijn voor weidevogels als grutto en wulp, en als fourageergebied voor ganzen. Bij dit beheer is naast vernatting ook verschraling nodig door hooilandbeheer. De attentiezones liggen aan de rand van het Verheven Peelgebied en hebben in het algemeen een hogere bebouwingsdichtheid. Er zal in deze gebieden opgelet moeten worden dat er geen uitbreiding van activiteiten plaatsvindt, die de waterhuishouding negatief beïnvloedt.

Kansen voor een Vergroote Peel?

De omstandigheden van ondergrond en reliëf zijn bij de Grote Peel veel minder gunstig dan bij de Verheven Peel. Van een badkuip is hier in de verste verte geen sprake, omdat waterscheidingen ontbreken, het damwandkarakter in de slenk geen invloed heeft en een aaneengesloten waterdichte laag op honderden meters diepte ligt. De aankoop van een gebied met een zeer grote oppervlakte zou nodig zijn om dezelfde kansen te creëren die voor de Verheven Peel van toepassing zijn. De overheid heeft echter vooralsnog gekozen voor een andere aanpak. Om de waterstand in de landbouwgronden rondom de Grote Peel te verhogen

De graslanden rond de Peel zijn onder meer belangrijk als fourageergebied voor wilde ganzen

De PEEL moet NATTER

7

is het 'WATERAANVOERPLAN GROOTE PEEL' ontwikkeld (fig. 3.6). Daarbij wordt Maaswater via de Zuid-Willemsvaart en de Noordervaart naar de sloten in de omgeving van de Groote Peel vervoerd. Een groot aantal stuwen in die sloten moet zorgen voor een stijging van het grondwater en zo een tegen-druk vormen tegen wegzijging van gebiedseigen water in de Groote Peel.

Op dit moment is met de uitvoering van bovengenoemde plannen al een begin gemaakt. Zij zullen de natuurwaarden in het Peelgebied, die jarenlang alleen maar aftakelden, weer gaan herstellen. Toch zijn er nog wat kritische noten te plaatsen bij de plannen zoals ze er op dit moment liggen. Bij het Verheven Peelplan zijn niet genoeg EHS-hectares ingezet en wil de overheid de bestaande bewoning handhaven.

Tegen het wateraanvoerplan Groote Peel heeft WBdP het bezwaar dat er geen sprake is van een structurele oplossing. De Groote Peel wordt als het ware aan een eeuwig infuus gelegd. En het is maar de vraag of er in droge jaren genoeg water zal zijn om de noodzakelijke stabiliteit van de waterstand in de Groote Peel te kunnen handhaven.

De weg terug is ingeslagen. Hopelijk worden de plannen in de komende decennia zo bijgesteld dat Groote Peel en Verheven Peel kunnen uitgroeien tot onafhankelijke en weinig kwetsbare grote eenheden natuur. Kortom: tot echte natuurgebieden.

Fig. 6